

Udział sędziów niezawodowych w rozstrzyganiu spraw karnych. Perspektywa prawnoporównawcza

Przejdź do produktu na ksiegarnia.beck.pl

Wstęp

„Skład ławy przysięgłych zapamiętałem: czterech urzędników, dwóch kupców oraz sześciu włościan i mieszczan naszego miasta. Pamiętam, jak w naszej społeczności ze zdziwieniem pytano, zwłaszcza damy, «jak to możliwe, by tak złożoną psychologicznie sprawę rozpatrywali jacyś urzędnicy, a tym bardziej chłopcy – co oni mogą zrozumieć?»¹»

F. Dostojewski, Bracia Karamazow

Obywatele mogą oddziaływać na wymiar sprawiedliwości na wiele sposobów. Udział publiczności czy reprezentantów *mass* mediów na salach rozpraw nie pozostaje bez wpływu na zachowanie się uczestników procesów. W tym kontekście należy również postrzegać działalność organizacji pozarządowych w charakterze przedstawicieli społecznych, *amicus curiae* czy zinstytucjonalizowanych obserwatorów posiedzeń sądowych w ramach akcji *court watch*. Mogą oni odgrywać istotną rolę nie tylko z perspektywy rozstrzygnięć zapadających w indywidualnych sprawach, ale także z punktu widzenia całego systemu. Równie istotne wydają się także przypadki gwałtownych (ocierających się o lincz) reakcji nieraz bardzo dużych grup obywateli na kontrowersyjne, w ich ocenie, orzeczenia – w tym również wydane przez lub przy współudziale sędziów niezawodowych. Jednak, jak podkreśla się w piśmiennictwie, najbardziej włączającą i bezpośrednią formę partycypacji obywateli w sprawowaniu wymiaru sprawiedliwości stanowi powoływanie ich do składów rozstrzygających sprawę², co odzwierciedla jej dobre ugruntowanie historyczne. Już *Arystoteles* pisał: „Pojęcia obywatela w istotnej jego treści nic bezwzględnie trafniej nie określa niż prawo udziału w sądach i rządzie”³. Jeszcze większe znaczenie zdawał się przyznawać udziałowi sędziów niezawodowych *T. Jefferson*, zaznaczając, że gdyby został postawiony przed wyborem, czy pozbawić obywateli udziału we władzy ustawodawczej czy sądowniczej, uznałby priorytet tej ostatniej. W jego ocenie wykonywanie prawa było o wiele istotniejsze niż jego stanowanie⁴. Nie ulega zatem wątpliwości, że obywatelski udział jako idea pier-

---

¹ Tak autor pisał o ławie przysięgłych, której powierzono zadanie orzeczenia o winie *Dymitra Karamazowa* oskarżonego o zabójstwo, w celu rabunkowym, własnego ojca. – F. Dostojewski, Bracia Karamazow, W. Wireński (tłum.), Kraków 2006, s. 444.

² M. Malsch, *Democracy in the Courts. Lay Participation in European Criminal Justice Systems*, New York 2016, s. 30.

³ *Arystoteles*, *Polityka*, L. Piotrowicz (tłum.), [w:] *Dzieła wszystkie*, t. VI, Warszawa 2001, s. 77.

⁴ J. Abramson, *We, The Jury. The Jury System and The Ideal of Democracy*, Harvard University Press 2003, s. 30.

wotna sprawowania wymiaru sprawiedliwości, formułowany jest od dawna i bardzo często. Postulat ten ma słuszny charakter, jest zarazem oczywisty i niewymagający pogłębionego komentarza, dlatego w pracy zrezygnowano z szerszego omawiania tego zagadnienia.

Udział sędziów niezawodowych w wymiarze sprawiedliwości od dawna wywołuje niesłabnące zainteresowanie przedstawicieli doktryny, o czym świadczy bardzo znacząca liczba publikacji. Szczególnie w rodzimym piśmiennictwie o ławnikach traktuje wiele opracowań, w tym kilka monograficznych¹. Większość z nich poświęcono praktyce funkcjonowania obywateli pełniących tę rolę, w tym w części ograniczono badania wyłącznie do spraw karnych. Brak jednak w polskiej literaturze kompleksowego opracowania zawężającego rozważania do partycypacji sędziów niezawodowych (występujących w różnych rolach) wyłącznie w sprawach karnych, z uwzględnieniem szerszej perspektywy prawnoporównawczej, szczególnie europejskiej.

Z uwagi na fakt, że w znaczącej liczbie państw na świecie przyjęto jakąś formę udziału obywateli bez koniecznego wykształcenia prawniczego, w niniejszej monografii ograniczono się do ramowego omówienia rozwiązań przyjętych w wybranych, reprezentatywnych ustawodawstwach europejskich, a uwagi w odniesieniu do innych systemów mają jedynie charakter dopełniający. Wielowątkowość zagadnienia, co odzwierciedla bogata literatura przedmiotu, w sposób oczywisty wymusza dokonywanie selekcji poruszanych kwestii.

Tezą badawczą przyjętą w pracy jest założenie, że przy rozstrzyganiu spraw karnych potrzebny jest udział tzw. sędziów niezawodowych, a zachodzące przemiany społeczne, ekonomiczne odnoszące się do modelu postępowania karnego, nie przemawiają za tym, że wystarczają jedynie sędziowie profesjonalni. Inaczej mówiąc, należało rozstrzygnąć problem, czy w ogóle potrzebny jest czynnik niezawodowy w wymiarze sprawiedliwości, czy wystarczy tylko profesjonalny.

Konsekwencje ewentualnej pozytywnej odpowiedzi na pierwsze pytanie stanowią zatem szczegółowe rozważania nad tym, jak ten udział ma wyglądać, jakie modele można i należy przyjąć, aby wyważyć między szybkością postępowania, trafnością podejmowanych decyzji oraz zapewnieniem właściwego udziału i społecznej kontroli nad wymiarem sprawiedliwości, tudzież innych czynników wskazywanych przez doktrynę, orzecznictwo, a także respondentów w przeprowadzanych badaniach ankietowych. Omówieniu poszczególnych sposobów udziału sędziów niezawodowych podporządkowano zasadniczą konstrukcję pracy.

Udział ławników w postępowaniu karnym. Opinie a rzeczywistość, S. Zawadzki, L. Kubicki (red.), Warszawa 1970; A. Turska, Czynniki społeczny i zawodowy w wymiarze sprawiedliwości, Warszawa 1971; A.S. Bartnik, Sędzia czy kibic? Rola ławnika w wymiarze sprawiedliwości III RP, Warszawa 2009; J. Brol, B. Gruszczyńska, M. Jankowski, M. Marczewski, A. Siemaszko, D. Wójcik, Ławnicy. Rezultat badań empirycznych, A. Siemaszko (red.), Warszawa 1994; Ławnicy – społeczni sędziowie w teorii i praktyce. Ocena funkcjonowania i procesu wyboru ławników sądowych na przykładzie sądów Apelacji Białostockiej, J. Ruszewski (red.), Suwałki 2011; K. Wieczorek, Udział czynnika społecznego w orzekaniu w polskim i amerykańskim procesie karnym, Szczecin 2012.

Problematykę sędziów profesjonalnych i niezawodowych tradycyjnie w doktrynie ujmowano albo na tle rozważań historycznych, albo na tle delimitacji systemów prawa. Nie negując tego słusznego ujęcia, zdecydowano się na szersze, interdyscyplinarne podejście metodologiczne, ze względu na skomplikowany i wielowymiarowy charakter opisywanego zjawiska. Wykorzystanie metody historycznoprawnej wydawało się najbardziej naturalne, a to z tego względu, że najczęściej omawiając instytucję sędziów niezawodowych, sięga się przede wszystkim przynajmniej do koncepcji ławy przysięgłych, o ile – szerzej – nie można dopatrywać się korzeni tej instytucji w Starożytności. Rozważania historycznoprawne w pracy zostały uwzględnione, jednak nie zdecydowano się na dogłębniejsze omówienie ich w odrębnym rozdziale. Największa część została przytoczona przy okazji omawiania genezy poszczególnych form partycypacji czynnika nieprofesjonalnego w wymiarze sprawiedliwości. Istniejąca obszerna i wyczerpująca literatura dobrze prezentuje dotychczasową problematykę, w związku z tym powielanie zastanych twierdzeń miałyby wartość głównie sprawozdawczą. Drugoplanowe odniesienia historyczne w niniejszej pracy – jak już zaznaczono – mają na celu jedynie wyeksponowanie ewolucji poszczególnych instytucji oraz zachodzących w nich współcześnie zmian.

W związku z tym, że praca ma na celu przedstawienie różnorodnych modeli funkcjonowania nieprofesjonalnych sędziów – należało wykorzystać także metody znane komparatystyce prawniczej. Ze względów wspomnianych już wcześniej, często sięgano do metody historyczno-opisowej, po to aby pokazać ewolucję pozornie zbliżonych instytucji (np. ławy przysięgłych) w różnych systemach prawnych, a następnie dopiero formułować wnioski o charakterze horyzontalnym. W znacznym stopniu posługiwano się także metodą formalno-dogmatyczną (zarówno w odniesieniu do prawa obcego, jak i rodzimego), dla przedstawienia podobieństw i różnic systemów prawnych. Uwzględniono również analizę funkcjonalną – np. w zakresie zapewnienia potrzeby społecznego czynnika w wymiarze sprawiedliwości szczególnie w Anglii i Walii, Niemczech oraz Polsce. Posiłkowano się także analizą lingwistyczną tekstu prawnego, analizą instytucjonalno-prawną, hermeneutyką prawniczą oraz prawno-porównawczą.

Istotną kwestię stanowi również to, w jaki sposób założenia te są realizowane w praktyce nie tylko polskiej, ale również w innych systemach. Zagadnienia teoretyczne należało w pierwszej kolejności uzupełnić informacjami dotyczącymi praktyki w poszczególnych państwach. Wreszcie zdecydowano się na wykonanie badań empirycznych. Na potrzeby niniejszej monografii przeprowadzono anonimowe, ankietowe badania adresowane do sędziów profesjonalnych oraz osób pełniących tę funkcję w sześciu wybranych sądach okręgowych na terenie kraju. Analogiczną analizą objęto praktykę w odniesieniu do osób orzekających w izbach morskich. Zasadniczym celem badań było podjęcie przede wszystkim próby poznania stanowiska, zarówno ławników, jak i sędziów profesjonalnych w odniesieniu do postulatów, zgłoszonych po przeprowadzeniu rozważań teoretycznych. Niejako na marginesie, biorąc pod uwagę, że respondentami były osoby orzekające wyłącznie w sprawach karnych przez sądy okrę-

gowe – dodatkowo powstała możliwość porównania efektów analiz z ustaleniami innych przedstawicieli doktryny.

Na potrzeby niniejszej pracy podjęto dodatkowo próbę ustalenia poziomu świadomości w odniesieniu do instytucji ławnika wśród studentów trzech wybranych kierunków studiów na Uniwersytecie Warszawskim, a także słuchaczy studiów podyplomowych i Uniwersytetu Otwartego UW oraz Uniwersytetu Trzeciego Wieku.

Zestawienie wskazań teorii i praktyki pozwoliło na zweryfikowanie tez prezentowanych w piśmiennictwie i własną ocenę proponowanych modelowych rozwiązań.

W efekcie powstała praca składająca się z 6 rozdziałów.

W rozdziale I omówiono podstawy i modele udziału obywateli w wymiarze sprawiedliwości karnej, wychodząc od analizy systemowej, podstaw prawnych o charakterze ponadustawowym oraz ogólnych założeń funkcjonowania sędziów niezawodowych jako takich. Przedstawiono w nim uzasadnienie istnienia tej instytucji oraz korzyści z niej płynące, chociaż – ze względu na szczegółowe omówienie tej kwestii w dotychczasowym i bogatym piśmiennictwie – w monografii zostały one przedstawione w sposób ramowy. Z uwagi na bardzo dużą różnorodność koncepcji udziału sędziów niezawodowych oraz odmienności rozwiązań w państwach europejskich, również w odniesieniu do instytucji mających wspólne korzenie, założeniem było ich zbiorcze przedstawienie, co miało pozwolić na dokonanie uogólnień. W tym celu, na potrzeby pracy, wyjściowo wyodrębniono zasadnicze modele udziału sędziów niezawodowych i zgodnie z tym założeniem omówiono poszczególne rozwiązania w kolejnych rozdziałach pracy.

Cztery kolejne rozdziały mają analogiczną strukturę. Omówiono w nich poszczególne formy udziału sędziów niezawodowych w wymiarze sprawiedliwości karnej w postaci: sędziów pokoju (rozdział II), przysięgłych (rozdział III), ławników tudzież sędziów niezawodowych w sądach mieszanych (rozdział IV) i wreszcie formy, która nie ma dobrego polskiego odpowiednika⁵, tzw. *expert lay judges* (rozdział V). Rozdziały te podzielono wewnętrznie z uwzględnieniem kwestii teoretycznych oraz praktycznych, ze względu na odrębności poszczególnych form nie można była zachować dokładnie takiej samej struktury. Wspólne problemy w odniesieniu do poszczególnych form sędziów niezawodowych sprowadzają się w szczególności do: kategorii spraw należących do ich właściwości, kryteriów pełnienia funkcji, wyboru na stanowisko, wykonywania funkcji, w tym uprawnień procesowych.

Rozdział ostatni poświęcono stworzeniu postulatów reformy polskiego modelu. W toku pisania pracy wielokrotnie odnoszono się do rodzimych rozwiązań, dostrzegając ich zalety, ale także słabości, zarówno w teoretycznej, jak i w praktycznej warstwie. Rozważania te rozpoczyna podsumowanie dotyczące analogii i różnic pomiędzy

---

⁵ Na ich określenie używano w polskiej doktrynie terminu: ławnicy-specjaliści, por. M. Rybicki, *Ławnicy ludowi w sądach PRL*, Warszawa 1968, s. 295; P. Wiliński, S. Zabłocki, *Sądy społeczne i sędziowie społeczni w procesie karnym*, [w:] *Istota i zasady procesu karnego 25 lat później*. Księga poświęcona pamięci Profesora Andrzeja Murzynowskiego, M. Rogacka-Rzewnicka, H. Gajewska-Kraczkowska (red.), Warszawa 2020, s. 516.

modelami spotykanymi w świecie, natomiast znaczną część przeznaczono na diagnozę kluczowych problemów (i propozycjom ich rozwiązania) polskiego wymiaru sprawiedliwości.

Maj 2020 r.

[Przejdź do księgarni →](#)

ksiegarnia.beck.pl